

Bijlage 2: Plan van aanpak Samenwerkingsagenda 2022-2030

Bijlage bij bestuurlijke afspraken, daarin genoemd C

1. Vooraf

In de concept bestuurlijke afspraken is opgenomen om de samenwerking te intensiveren en daarvoor met een interbestuurlijke samenwerkingsagenda Bodem en ondergrond te gaan werken. Dit plan van aanpak bevat een uitwerking van de functie en het karakter (punt 2), de beoogde werkwijze met betrekking tot deze interbestuurlijke samenwerkingsagenda (punt 3) en het eigenaarschap, de organisatie en de sturing op de uitvoering van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda (punt 4). In de bijlage staat een beschrijving van de thema's die tot nu toe geïnterviewd zijn ten behoeve van de interbestuurlijke samenwerking voor de komende periode. Van deze bijlage kan in dit stadium kennis genomen worden.

Aanleiding om een gezamenlijke agenda op te stellen zijn maatschappelijke opgaven die er liggen en het inzicht dat deze alleen door een intensieve samenwerking tussen de vier overheden, vertegenwoordigd door I&W en de koepels VNG, IPO en UvW, van een adequaat antwoord kunnen worden voorzien. Een integrale aanpak langs de drieslag herstel, bescherming en benutting, het inzicht dat beleid en uitvoering onlosmakelijk met elkaar verbonden moeten worden om tot een sluitende aanpak van deze opgaven te komen en de 1 overheidsgedachte in de uitvoering, zijn hierbij gekozen als leidraad van handelen.

Er is gezien de grote maatschappelijke opgaven die er liggen ook aanleiding het bodembeleid de komende periode meer te verbinden met het waterbeleid en de andere beleidsterreinen in het fysieke domein. Bodembeleid creëert namelijk in zekere zin de randvoorwaarden voor een succesvolle aanpak van opgaven die er liggen rondom klimaat, woningbouw, energietransitie, landbouwtransitie en circulaire economie. Ook verdient de bodem bescherming in het licht van deze transitie. Het is dan ook wenselijk dat de afspraken over bodem die nu worden gemaakt onderdeel worden van de bredere afspraken die BZK en de koepels in voorbereiding hebben, waarin hun samenwerking op de grote maatschappelijke opgaven uitgewerkt wordt. De vraag hoe dit vorm zou kunnen krijgen maakt onderdeel uit van het gesprek in het kader van het opstellen van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda bodem en ondergrond.

De hiervoor beschreven overwegingen leiden tot de keus voor een ontwikkelgerichte aanpak in de samenwerking, waarbij het gesprek tussen de vier overheden mede gevoed en gevormd wordt door de uitvoeringspraktijk en de interactie tussen de uitvoeringspraktijk en de beleidsvorming rondom nieuwe thema's. Het voorstel is deze aanpak meteen ook al te volgen bij het opstellen van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda. De filosofie hierbij is 'Van A naar B via B'. Dat betekent dat het proces met betrekking tot de interbestuurlijke samenwerkingsagenda wordt ingericht op basis van de uitgangspunten, spelregels en omgangsvormen die gekozen worden voor de samenwerking tussen de vier overheden gedurende de periode 2022 t/m 2030, om er zo meteen mee te oefenen en er ervaring mee op te doen. Dus: we werken vanuit een heldere sturing, waarbij we het samen doen en iedereen zijn eigen verantwoordelijkheden houdt.

Op basis van dit plan van aanpak kan de komende maanden al worden uitgewerkt aan de invulling van de samenwerkingsagenda voor 2022-2023, welke eind van jaar via het DO in het BO kan worden vastgesteld. De vorm, inhoudsopgave en indeling en mate van uitwerking van deze agenda moet dan nog nader worden bepaald de komende maanden.

2. Karakter en functie interbestuurlijke samenwerkingsagenda

Het karakter van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda is tweeledig. De interbestuurlijke samenwerkingsagenda bevat ten eerste verschillende concrete afspraken die de komende periode geïmplementeerd of uitgevoerd en nageleefd moeten gaan worden. In die zin is het een werkagenda. Het bevat ten tweede inhoudelijke beleidsitems waarmee de vier overheden de komende periode samen op een nader te bepalen manier aan de slag willen. In die zin is het ook een inhoudelijke beleidsagenda. In de bijlage staan de eerder door het DO geïdentificeerde thema's voor de interbestuurlijke samenwerkingsagenda en een eerste uitwerking daarvan.

De interbestuurlijke samenwerkingsagenda heeft in de kern twee functies en is daarmee voor het DO en BO een belangrijk instrument voor de interbestuurlijke coördinatie en sturing op alles wat er speelt op het beleidsdomein bodem en ondergrond. Ten eerste biedt interbestuurlijke samenwerkingsagenda door bundeling van opgaven, initiatieven en lopende activiteiten op één plek, overzicht in wat er op het terrein van bodem en ondergrond gaande is en hoe de samenhang en samenloop tussen de verschillende opgaven, initiatieven en lopende activiteiten is. Ook biedt dit inzicht in witte vlekken en terreinen die extra aandacht behoeven. Dat helpt het DO en BO bij het kiezen van de prioriteiten in de samenwerking de komende periode. Ten tweede is het een instrument voor het DO en BO om de voortgang op de uitvoering van interbestuurlijk gemaakte afspraken, zoals nu de bestuurlijke afspraken 2022 t/m 2030, maar mogelijk ook andere al gemaakte of nog te maken afspraken, te monitoren en toe te zien op de naleving van die afspraken. Daarbij is het niet zo dat de samenwerkingsagenda programmatisch als één geheel wordt uitgevoerd. Er kunnen verschillende programma's in zitten die verschillend worden uitgevoerd. Dan is enige vorm van coördinatie op het niveau van de ondersteuning van het DO van belang.

3. Beoogde werkwijze

De beoogde werkwijze is als volgt. Met het vaststellen door het DO en goedkeuren door het BO van het plan van aanpak in wordt de basis gelegd onder de samenwerking tussen de vier overheden op het terrein van bodem en ondergrond de periode 2022 t/m 2030. Feitelijk krijgt het plan van aanpak zo het karakter van een meerjarig voortschrijdende samenwerkingsagenda van de vier overheden, met daarin qua aard en doorlooptijd uiteenlopende projecten. Tweejaarlijks bepalen de vier overheden samen de bestuurlijke prioriteiten die zij willen oppakken; hiermee laden zij de samenwerkingsagenda voor die jaren. Voor de periode 2022 – 2023 gebeurt dat eind van het jaar. De agenda is daarom ook flexibel bedoeld; als de vier overheden daar aanleiding voor zien kunnen beleidsinhoudelijk thema's worden toegevoegd of geschrapt.

Op basis van de concept bestuurlijke afspraken 2022 t/m 2030 liggen voor 2022/2023 de volgende prioriteiten al vast:

- Uitvoering bestuurlijke afspraken:

- Opstellen visie en strategie Kennis in de vorm van een programmaplan en maken afspraken over de omvang en aanwending van het budget voor kennis, kennisontwikkeling en kennisinfrastructuur vanaf 2023
- Start projecten resterende spoedsaneringen o.b.v. afspraken met bevoegd gezag
- Start project nazorg spoedsaneringen
- Start programma PFAS en diffuus Lood
- Optimaliseren governance Bodem en ondergrond
- Opstellen visie en strategie over de relatie tussen beleid en uitvoering; sturende elementen, hoe concreet vorm te geven, welke meetpunten etc.
- Beleidsinhoudelijke thema's (bijvoorbeeld: energietransitie i.r.t. ondergrond, EU bodemstrategie, bodemkwaliteit landelijk gebied etc.).

Op de beleidsinhoudelijke thema's zijn er door de vier overheden samen nog geen keuzes gemaakt. Wanneer dat de komende maanden gebeurt ligt er eind van dit jaar een goed gevulde lijst van bestuurlijke prioriteiten, waarmee in 2022 en 2023 door de vier overheden aan de slag gegaan kan worden.

4. Organisatie en sturing op de totstandkoming en uitvoering van de samenwerkingsagenda

In de bestuurlijke afspraken 2022 t/m 2030 is vastgelegd dat de huidige governance met DO en BO stuurt op en verantwoordelijk is voor de totstandbrenging en uitvoering van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda. Hierna beschrijven we het proces om daartoe te komen.

2.1. Proces van totstandkoming interbestuurlijke samenwerkingsagenda

Over het proces van totstandkoming en de voortrollende tweejaarlijkse interbestuurlijke samenwerkingsagenda worden de volgende afspraken gemaakt:

- Het bestuurlijk eigenaarschap van het proces van totstandkoming van de tweejaarlijkse interbestuurlijke samenwerkingsagenda's wordt bij het BO belegd. Het BO geeft het DO de opdracht deze samenwerkingsagenda's voor te bereiden.
- Bij het opstellen van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda's laat het DO zich ondersteunen door een nader te bepalen team vanuit de samenwerkende overheden, onder leiding van een programmamanager of projectleider. Vakspecialisten op deelonderwerpen en generalistische proces-bekwame medewerkers van I&W, VNG, IPO en UvW.

2.2. Sturing op de uitvoering van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda

Voor wat betreft de sturing op de uitvoering van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda's worden de volgende afspraken gemaakt:

- De sturing op de uitvoering wordt programmatisch aangepakt.
- Het BO is bestuurlijk opdrachtgever, voert de bestuurlijke regie en neemt de belangrijke strategische beslissingen, waaronder de tweejaarlijkse vaststelling van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda's. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van projecten wordt

per project bepaald, rekening houdend met de formele verantwoordelijkheden en bevoegdheden van partijen.

- De ambtelijke regie en tactische sturing op de uitvoering van de samenwerkingsagenda's en het monitoren en zo nodig bij sturen op de uitvoering van projecten van de lopende interbestuurlijke samenwerkingsagenda is de verantwoordelijkheid van het DO.
- De operationele sturing op de uitvoering van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda's wordt belegd bij de programmamanager, die werkt binnen de kaders en onder verantwoordelijkheid van het DO en ondersteund wordt door een interbestuurlijk te vormen programmateam. Dat team kan (grotendeels) bestaan uit degenen die betrokken zijn bij het opstellen van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda's; zij krijgen namens hun organisatie mandaat om mee te werken aan de totstandkoming van operationele besluiten. De operationele sturing op de uitvoering van een project berust bij de aangewezen projectleider.
- Per deelopgave wordt een passende werkvorm en sturing gekozen, bijvoorbeeld in de vorm van werkgroepen, externe opdracht of opdracht aan een van de partners. Ook wordt helder afgesproken wie er verantwoordelijk is voor de oplevering van dat product.
- Met Bodem + wordt overlegd hoe zij actief hun bijdragen kunnen leveren aan de uitvoering van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda's in het programmateam en aan deelopgaven.

Bijlage bij plan van aanpak interbestuurlijke samenwerkingsagenda

Thema's

De potentiële thema's voor de interbestuurlijke samenwerkingsagenda en de daaronder mogelijk vallende elementen -voor zover nu te overzien- zijn opgenomen in de bestuurlijke afspraken 2022 t/m 2030. Dit is een dynamische lijst die gaandeweg het proces van totstandkoming van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda naar behoefte kan veranderen en aangevuld kan worden.

In deze interbestuurlijke samenwerkingsagenda worden de volgende thema's en elementen in elk geval uitgewerkt:

1. Gezamenlijke beleidsontwikkeling en aansluiting beleid en uitvoering
2. Kennisontwikkeling en kennisinfrastructuur
3. Doorontwikkeling van de governance
4. Nader te bepalen thema's.

Toelichting

- Ad 1. Voor wat betreft de gezamenlijke beleidsontwikkeling en aansluiting beleid en uitvoering worden de volgende elementen in de samenwerkingsagenda uitgewerkt:
- a) Creëren van een sluitende beleidscyclus: de wijze waarop beleidsopgaven de komende periode worden geagendeerd en gezamenlijk als vier overheden worden besproken, vanuit vier perspectieven: (1) elkaar weten te vinden, (2) kennis delen, (3) politiek-bestuurlijke weging maken, (4) toets op uitvoerbaarheid doen.
 - b) Samenwerken aan toekomstig integraal bodembeleid. Daarvoor wordt als eerste actie een inhoudelijke beleidsagenda opgesteld in relatie tot lopende programma's en overzicht en samenhang gecreëerd. Mogelijke elementen zijn bijvoorbeeld:
 - c) Actualiseren en werken aan gemeenschappelijke beleidsvisie op bodem t.b.v. inbreng in lopende programma's, bijvoorbeeld in het ruimtelijk domein voor de afsprakenperiode die relevant kunnen zijn voor het domein Bodem en grondwater.
 - d) Doorontwikkeling van kwaliteitsbeleid op het gebied van bodem en grondwater.
 - e) Bijstelling en doorontwikkeling van het herstelbeleid en de inzet van instrumentarium
 - f) Pm
- Ad 2. Voor wat betreft de samenwerking ten aanzien van Kennisontwikkeling en kennisinfrastructuur, concreet bij het delen, het ontsluiten en het ontwikkelen van de kennis en het in stand houden en financieren van de daarvoor benodigde infrastructuur, landelijk, regionaal en lokaal, wordt vóór 30 juni 2022 in het verband van het DO gezamenlijk een visie en strategie ontwikkeld en door het BO vastgesteld op het terrein van kennis langs de lijn:
- a) het doel: wat willen we bereiken?
 - b) de inhoud: om welke type kennis gaat het? Hoe organiseren we vraagarticulatie collectief?
 - c) de infrastructuur: wat doen we landelijk, ook met andere kennisinstellingen, wat doen we regionaal en welke rol hebben Omgevingsdiensten daarin? En wat doen we lokaal?
- En

d) de financiering: structureel en incidenteel.

Ad 3. In het kader van het opstellen van de samenwerkingsagenda worden afspraken gemaakt over:

- a) de doorontwikkeling van de governance om deze te stroomlijnen
- b) en andere relevante stakeholders naast de vier overheden te betrekken bij het gesprek over de verschillende onderwerpen uit de samenwerkingsagenda.
- c) en over de vraag hoe de ondersteuningsstructuur van deze doorontwikkelde governance er uit komt te zien.

Thema's nader toegelicht

1. Gezamenlijke beleidsontwikkeling en aansluiting beleid en uitvoering

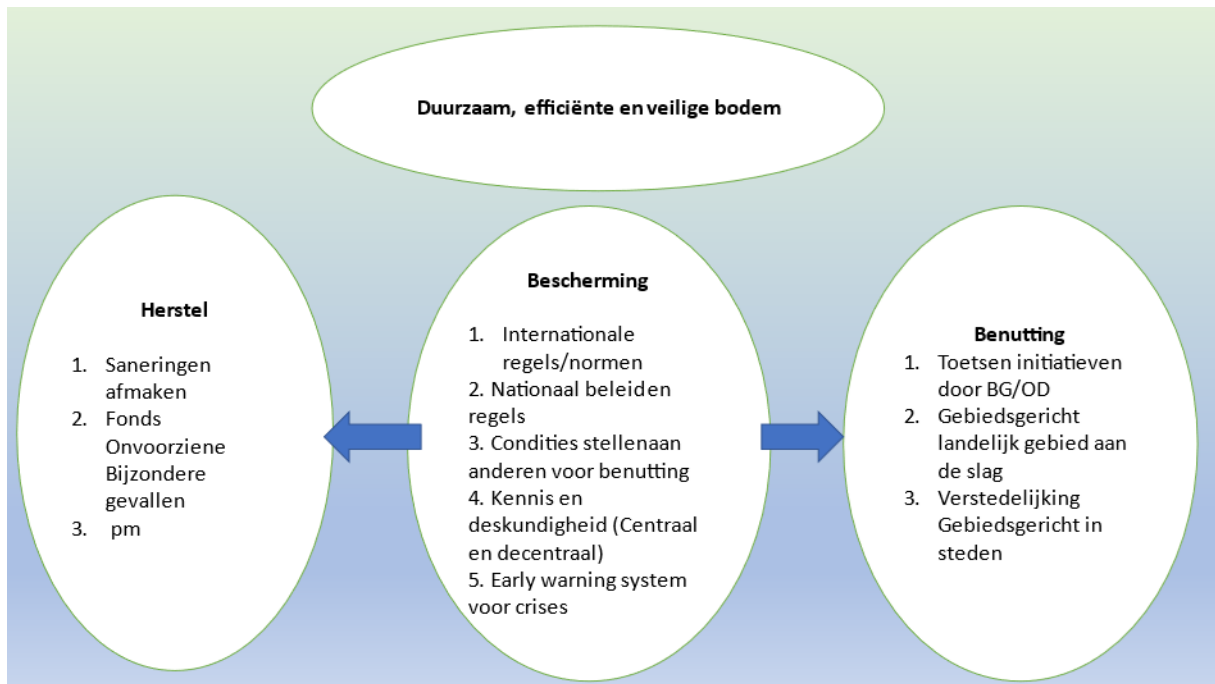
Beschrijving van de context

Ruimte is in Nederland een schaars goed. De concurrentie om het gebruik ervan voor woningbouw, klimaatadaptie, natuur en recreatie, landbouw en (andere) economische bedrijvigheid neemt steeds meer toe. De behoefte aan meer landelijke regie en integraal RO-beleid neemt toe. Het IBO advies formuleert het zo: 'Er is meer landelijke regie en kaderstelling nodig op de ruimtelijke ontwikkeling en een integrale benadering tussen beleidsdomeinen in combinatie met gebiedsgerichte aanpak waarin de problemen in samenwerking worden opgelost'.

Bodem is een belangrijk onderdeel van het RO beleid. Rondom Bodem spelen belangrijke ontwikkelingen, zoals: kwetsbaarheid van bodem- en watersysteem neemt toe door toenemend gebruik en druk op de ruimte, kwaliteitsstelsel en kwaliteit handhaving en naleving staat onder druk, groeiend internationaal besef en urgentie dat er stevige veranderingen nodig zijn om de klimaat- en milieuproblemen aan te pakken, spoedsaneringen zijn nog niet afgerond en onzekerheid over opkomende stoffen en diffuse verontreinigingen. Een belangrijke vraag in dit kader is wat de functie van Bodem in het RO-beleid eigenlijk zou kunnen of moeten zijn: volgend, ordenend, structurerend, leidend, of enige andere (tussen)vorm. I&W, VNG, IPO en UvW hebben de intentie/zetten zich ervoor in deze vraag in het kader van de samenwerkingsagenda gezamenlijk van een antwoord te voorzien. Zij maken hierbij gebruik van recente rapporten die verschenen zijn over dit bredere vraagstuk (NOVI, IBO-advies over ruimtelijke inrichting, PBL).

Integraal bodembeleid

Bodembeleid heeft in abstracte zin drie componenten: beschermen, bestemmen en benutten. I&W, VNG, IPO en UvW realiseren zich dat de tot nu toe door de acute problemen ingegeven, vaak ontstane geïsoleerde benadering van deelproblemen niet toekomstbestendig is, omdat het oplossen van het probleem in een bepaald domein snel kan leiden tot het creëren van een probleem in een aanpalend domein (PFAS als voorbeeld van een beleids crisis). Zij willen in het kader van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda, aan de hand van onderstaand denkmodel, komen tot een meer integrale benadering op het beleidsdomein bodem en grondwater, met aandacht voor de specifieke vraagstukken die per component spelen.

Concreet betekent dat voor de interbestuurlijke samenwerkingsagenda dat de komende jaren een aantal beleidsthema's gaan spelen voor toekomstig bodembeleid. Welke dat precies zijn en wanneer is nog niet duidelijk. Daarom wordt als eerste actie een inhoudelijke beleidsagenda opgesteld in relatie tot lopende programma's en overzicht en samenhang gecreëerd. Mogelijke elementen zijn bijvoorbeeld:

- Actualiseren en werken aan gemeenschappelijke beleidsvisie op bodem t.b.v. inbreng in lopende programma's, bijvoorbeeld in het ruimtelijk domein voor de afsprakenperiode die relevant kunnen zijn voor het domein Bodem en grondwater.
- Doorontwikkeling van kwaliteitsbeleid op het gebied van bodem en grondwater.
- Bijstelling en doorontwikkeling van het herstelbeleid en de inzet van instrumentarium
- Pm

Bij de uitwerking is aandacht nodig voor de ontwikkelingen op aanpalende terreinen in relatie tot het kabinetsbeleid voor de komende periode en de uitkomsten van eerdere evaluaties, zoals hieronder verwoord:

- *Maak een integrale aanpak, waarbij bodem en ondergrond worden mee genomen; beschouw dit als het nieuwe normaal.*
- *Formuleer de opgaven helder, zowel op strategisch als op tactisch niveau.*
- *Maak als partijen je eigen ambities en belangen aan elkaar helder en zoek van daar uit naar de gemeenschappelijke noemer; ga daarover eerder en beter het gesprek aan; de richtinggevende doelen zijn nu door partijen maar ten dele gedeeld.*
- *Probeer resultaatsverplichtingen af te spreken in plaats van inspanningsverplichtingen; meer concreetheid is nodig op het Wat en het Hoe.*
- *Maak een afspraak over het monitoren van de voortgang op realisatie van gekozen doelen.*
- *Erken de complexiteit van het werkveld en bouw flexibiliteit in om te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen.*

Inspiratie voor de uitwerking van dit beleidsinhoudelijk onderdeel van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda kan onder andere gevonden worden in recent verschenen rapporten zoals

evaluatie Decisio 2020, Stelsel van kwaliteitsborging bodem ontwikkeld, PFAS: tijdelijk handelingskader aanleiding voor crisis en rapport Cie. Van Aartsen over VTH-stelsel.

Samenhang tussen beleid en uitvoering

Een tweede belangrijke waarneming van I&W, VNG, IPO en UvW, naast de vraag over de functie van bodem en grondwater in het RO-beleid en de noodzaak tot een meer integrale aanpak van het bodembeleid te komen, is dat beleid en uitvoering onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De betekenis hiervan is dat ook beleid op nationaal niveau in samenspraak met de andere overheden die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering wordt ontwikkeld, ook de kaders én de ruimte voor de uitvoering gezamenlijk worden geformuleerd, een uitvoeringstoets (uitvoerbaarheid en betaalbaarheid) vast onderdeel wordt van de beleidscyclus en vooraf gaat aan vaststelling van het beleid door Minister of Parlement en dat tijdens de uitvoering wordt geëvalueerd of de bij de beleidsvaststelling gekozen doelen ook daadwerkelijk worden gerealiseerd of dat aanpassingen nodig zijn.

Om dit concreet handen en voeten te geven wordt in het kader van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda een sluitende beleidscyclus uitgewerkt: deze beschrijft de wijze waarop beleidsopgaven de komende periode worden geagendeerd en gezamenlijk als vier overheden worden besproken, vanuit vier perspectieven: (1) elkaar weten te vinden, (2) kennis delen, (3) politiek-bestuurlijke weging maken, (4) toets op uitvoerbaarheid doen.

Ook voor dit vraagstuk kunnen de hiervoor genoemde adviezen en rapporten als inspiratiebron gebruikt worden.

2. Kennisontwikkeling en kennisinfrastructuur

Partijen gaan hier samenwerken bij het delen, het ontsluiten, en het ontwikkelen van de kennis en het in stand houden en financieren van de daarvoor benodigde infrastructuur, landelijk, regionaal en lokaal. Deze infrastructuur wordt de komende 2 jaar ontwikkeld. Ook wordt een kennisagenda opgesteld in samenspraak met kennisinstellingen.

Kennis als onderlegger voor het werk

I&W, VNG, IPO en UvW constateren een toenemende complexiteit bij verontreinigingsissues en daarmee de risico's voor volksgezondheid en ecologie. Over veel (nieuw) opkomende stoffen weten we als overheden zelf nog weinig, onze uitvoeringsorganisaties OD-en iets meer maar ook nog niet voldoende en toch verwacht de samenleving van ons als overheden dat we dit type verontreinigingen adequaat aanpakken. Deze kennis is ook nog schaars in de markt en bij kennisinstellingen in opbouw. Alle reden dus om kennis te bundelen, zowel tussen de vier overheden en hun OD-en als samen met kennisinstellingen en marktpartijen. Dit vraagt om een visie en strategie als vier overheden. In de bestuurlijke afspraken is opgenomen dat deze visie en strategie vóór 30 juni 2022 in het verband van het DO gezamenlijk wordt ontwikkeld in de vorm van een programmaplan langs de lijn: (1) het doel (Wat willen we bereiken?), (2) de soorten kennis (korte en lange termijnvragen, (strategische) kennis t.b.v. beleid, praktijkkennis, innovaties etc.), (3) de inhoud (inhoudelijke thematiek, kennisagenda), (4) de infrastructuur (Wat doen we landelijk, ook met andere kennisinstellingen? Wat doen we lokaal en regionaal en welke rol hebben Omgevingsdiensten daarin?), (5) verbindingen (Hoe organiseer je vraagarticulatie en de interactie tussen lokale en landelijke kennisbehoefte? Hoe organiseer je structurele kennisdeling en borging? Hoe organiseer je relaties zoals wetenschap/praktijk, EU/landelijk/lokaal?) en (6) de financiering (structureel en incidenteel). Dit programmaplan wordt vastgesteld in het DO. Dat maakt het mogelijk om in het kader van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda te komen tot afspraken over het

delen, het ontsluiten, en het ontwikkelen van de kennis en het in stand houden en financieren van de daarvoor benodigde infrastructuur, landelijk, regionaal en lokaal.

Bij de op te stellen visie worden de volgende toezeggingen van de staatsecretaris van IenW n.a.v. de beleidsdoorlichting Bodem en Ondergrond meegenomen:

1) *'Bij de te maken afspraken na 2020 zal kennisdoorwerking een belangrijk aandachtspunt vormen';*
2) *'In het kader van te maken nieuwe afspraken wordt de aanbeveling meegenomen om te onderzoeken of dergelijke indicatoren mogelijk zijn'. Hiermee verwijzend naar eenvoudige indicatoren op basis waarvan een meer eenduidig landelijk beeld van doeltreffende en doelmatige besteding van middelen te maken is. In deze context voor een toereikende decentrale kennisbasis.*

3. Doorontwikkeling van de governance en betrokkenheid andere partners

In het kader van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda richten I&W, VNG, IPO en UvW zich op de uitwerking van de wijze waarop de doorontwikkeling van de governance wordt aangepakt. Dit met als doel (1) deze binnen de vier overheden te stroomlijnen en (2) andere relevante stakeholders dan de vier overheden te betrekken bij het gesprek over de verschillende onderwerpen uit de interbestuurlijke samenwerkingsagenda. De inhoudelijke opgaven staan daarbij centraal, niet de instituties en hun institutionele belangen. Ook de vraag hoe de ondersteuningsstructuur van deze doorontwikkelde governance er uit zou kunnen zien en wordt gefinancierd is daarbij aan de orde.

In de uitwerking komen de volgende elementen aan de orde.

- Er is op dit moment een behoorlijk aantal (tijdelijke) overleggen dat zich bezig houdt met onderdelen van het bodembeleid. Uit oogpunt van een integrale en sluitende aanpak is het wenselijk deze overleggen nader te stroomlijnen en te optimaliseren.
- Er liggen op het bodemdomein grote maatschappelijke opgaven. Veel van deze opgaven kunnen de vier overheden niet alleen aanpakken, samenwerking met andere maatschappelijke partners en het bedrijfsleven is onontbeerlijk. Er is behoefte op deze opgaven thema's andere partijen te betrekken bij overleg en de totstandkoming en uitvoering van delen van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda. In het kader van de samenwerkingsagenda wordt met het veld overlegd over hun wensen en behoeften en worden afspraken gemaakt over hun participatie.

Recent verschenen evaluaties over het verloop van de samenwerking laten zien dat er in de interbestuurlijke samenwerking veel goed gaat, maar er ook verbeterpunten zijn. Deze krijgen en plek in de verdere uitwerking van de interbestuurlijke samenwerkingsagenda op dit onderdeel.

Enkele belangrijke zijn:

- *Voor de resterende opgaven en het benutten van kansen voor bodem en grondwater is samenwerking, in welke vorm dan ook, nodig. Gebruik daarbij bestaande netwerken en benut deze om beleid en uitvoering goed op elkaar te laten aansluiten. Dat laatste is voor beiden cruciaal.*
- *De gekozen vorm van een convenant, gericht op samenwerking, met een ondersteunend uitvoeringsprogramma en financiële middelen heeft goed gewerkt.*
- *Kom tot effectieve sturing op strategisch niveau; dat moet sterker en beter.*

- *Sta open voor contextwijzigingen die van invloed zijn op de gemaakte afspraken en accommodeer deze binnen de afgesproken governance; voorkom parallelle besluitvormingslijnen zoals nu zijn ontstaan met het BO.*
- *Ga uit van gelijkwaardigheid tussen partijen en accepteer dat er altijd schurende belangen zullen zijn; weet daar op een constructieve manier mee om te gaan door vooraf spelregels af te spreken en maak een regeling voor geschilbeslechting.*
- *Kennisdoorwerking heeft extra aandacht nodig in de toekomst.*

De Stas heeft over de interbestuurlijke samenwerking voor de komende jaren in reactie op deze evaluaties ook een toezegging gedaan aan de Kamer, welke een plek zal krijgen in de uitwerking.

In de evaluatie wordt aangegeven dat ondanks de grote stappen die zijn gezet, er door betrokken overheden gezamenlijk verder moet worden gewerkt aan bodemkwaliteit. Het restant van de spoedopgave, nazorg van gesaneerde locaties en diffuus lood zijn daarvan belangrijke voorbeelden. De recente ontwikkelingen met PFAS laten ook zien dat er nieuwe opgaven zijn waar gezamenlijk aan moet worden gewerkt. Daarnaast wordt het belang van een goede bestuurlijke structuur en aandacht voor communicatie richting gemeenten en andere stakeholders benadrukt. De genoemde aandachtspunten worden meegenomen bij het maken van bestuurlijke afspraken voor de periode 2022 en verder.

Recente rapporten van ROB, 'Rust, reinheid en regelmaat; naar een nieuw evenwicht in bestuurlijke en financiële verhoudingen' en van de Cie. Ter Haar, 'Eén overheid', kunnen hier mogelijk ook inspiratie bieden.